

Славица Гароња
Врт наде

Славица Гароња

Врти наде

АНТОЛОГИЈА ЖЕНСКЕ ПРИПОВЕТКЕ
ОД 1950. ДО ДАНАС

Насловна страна

“Усијани Северни пол”
Оља Ивањицки
Архива Фонда Олге Оље Ивањицки

M
Vukotić
Media

УМЕСТО ПРЕДГОВОРА

Изазов сагледавања савремене женске приповедне продукције, настајале у другој половини 20. века до данас, тј. у последњих шест и по деценија, пружиће сваком истраживачу вишеструка читалачка и естетска задовољства, како кроз открића значајних (а затурених и заборављених) прозних остварења и женских књижевних имена, тако и кроз својеврсно мапирање и респектабилну изукрштаност, богату мрежу књижевних хронотопа, тема, мотива, дискурса и стилско-језичких иновација, који сведоче о разуђености женске приповедне прозе у српској књижевности, и не уступа пред савременим светским књижевним токовима. Чињеница да је женско књижевно (па и приповедно) стваралаштво доживело праву експанзију, управо на смени два века – у последњим деценијама 20. и првим деценијама 21. века – уобличио ми се одавно у идеју једног могућег антологијског пресека, започетог већ претходном књигом (ВРТ ТАЈНИ: женска приповетка до 1950. године), а као њен логички наставак – с тим што је женско приповедно стваралаштво у најновијем периоду вишеструко (обимом и квалитетом) и неупоредиво увећано, што је само отежавало овај избор. Јер, колико су у доскора неишчитаној српској женској књижевној баштини наше књижевнице старије епохе имале тек једну или две збирке приповедака (а неке су их добиле постхумно, и читав век касније), од друге половине 20. века број књижевних савременица се барем утростручио, често са респективним опусима (и то само као део њиховог укупног књижевног стваралаштва и другим жанровима). Стога, било је веома тешко, поштујући и један приближан обим претходне књиге, овај избор свести на мањи број релевантних имена, која је, с обзиром на текућу женску књижевну (приповедну) продукцију, у динамичном и скоро свакодневном расту и развоју.

Пратећи правце и епоху у којој су приче настајале или време о којем су говориле, уз све подразумевајуће естетске параметре, пратећи, дакле, шта нам то све кроз причу српске књижевнице у другој половини 20. века поручују, можемо потврдити да је реч о богатом хронотопу и слици света, са не малим донетима и доприносима

савремене женске приповетке целокупној српској књижевности. Потврда за то су и учестале бројне и угледне награде за приповетку, које последњих година стижу у руке неких (и овде заступљених) књижевница, мада се преко њиховог приповедног дела до сада (у официјелним антологијским изборима) прилично олако и површно прелазило.

Женске приче заступљене у овој антологији су у најпунијем виду изванредна књижевна „оставштина за будућност“ о слици живота на овом тлу – како у једном (историјском) времену, свакојако турбулентном, који из женске визуре дотиче све најважније тачке кључних деценија и година за ове просторе, тако и значајних поетичких искорака, од ране авангарде педесетих, до фантастике, мистификације инспирисане дубљом прошлошћу Бакана, неореализма, све до (пост)модерних експеримената, са сасвим особено формираним урбаним осећањем света.

Авангарда започета педесетих, прозом (тад веома младе С. Велмар – Јанковић), у поратној трауми трансформисаној у једном спасоносном „парчету леда“, а настављена приповеткама (параболама, антибајкама о злу) Г. Олујић, отвара у пуном смислу нове поетичке могућности не само ране женске приповетке, већ и српске књижевности тог времена. Неочекивано провокативна и формално разноврсна проза Ј. Рибникар употпуњује ту слику раних могућности женске прозе педесетих. (Ту додајемо и Фриду Филиповић, која активно ствара такође у целој другој половини века, али због принципа да је већ заступљена у првој антологији ВРТ ТАЈНЕ, морало се одустати од њене прозе). Један приличан временски вакуум током шездесетих, прекинут је низом нових снага млађе генерације књижевница које пишу у иновативном поступцима, са урбаним тематиком и психолошким експериментима, стварајући један особен неореализам (М. Мићић Димовска, А. Шомло), до лирског реализма (В. Огњеновић), фантастике Б. Благојевић, историјске мистификације (М. Митровић, М. Павловић, М. Новаковић), урбаног неореализма (Г. Ђирјанић, М. Павловић, С. Динић, Р. Гикић, Љ. Дугалић, Н. Живанчевић), текстуалног експеримента (Л. Барна), све до „тематске глобализације“ и својеврсне интелектуално – микроскопске перцепције и филмског кадрирања у прози Љ. Арсић и Ј. Ленголд.

Хронологија времена у овим причама омеђује симболично један период – од једног рата (Другог светског), до најалост, последњег

на овом простору: НАТО – бомбардовања, који заокружује 20. век у нашем искуству. Колико у причама старијих књижевница налазимо изванредне приче – међаше сегмената светског рата (шестоаприлско бомбардовање – С. Велмар – Јанковић, Ј. Рибникар), антиципацију логора и покрета отпора (Ј. Рибникар, Г. Олујић), холокауста (Ф. Филиповић), новосадску рацију (М. Мићић Димовска), толико се већ формирала уметнички снажна женска (антиратна) проза и о ратовима девдесетих (избегличка тематика, братоубиштво, рањеници и инвалиди из најновијих ратова): у Хрватској (М. Павловић, С. Динић Скочајић), Босни (В. Капор), све до НАТО – бомбардовања и његових трагичних рецидива (С. Илић, Л. Барна) на смени векова, али и власти у Србији у упечатљивом остварењу Г. Ђирјанић („Дан“).

Између ових временских маркера, омеђаних ратом као егзистенцијом и колективном судбином, највећи број књижевница – припадница средње генерације, живећи у најдужим мирнодопским условима социјалистичког периода „велике“ Југославије, пишу прозу која рефлектује све одлике тог времена: убрзана урбанизација, раст стандарда, радничко самоуправљање, успон нове грађанске класе, али и идеолошка ригидност – стидљиво започињући теме о жени и женском и стављајући жену у први план својих литерарних промишљања (М. Мићић Димовска, Љ. Арсић, Љ. Ђурђић) све то дато кроз сегменте материјалног благостања, оличеног у летовањима на Јадранском мору (читавај оживљеној „медитеранској линији“ која се наставља на нашу предратну женску приповетку), кроз тематско осликавање неких друштвених процеса (самоуправљања и гастарбајтера – М. Димовска и Љ. Арсић), али и првим пукотинама тог система, кроз убрзану урбанизацију и процес отуђења, насилну модернизацију (Р. Гикић), ураниловку, нестајања традиционалних људских веза и распад породице (М. Павловић), односно, свих наличја и неодговорности код темељних друштвених установа.

Ту се, истовремено, зачиње и ново егзистенцијално усмерење женске приповетке – већи број књижевница средње генерације, заснивају своју егзистенцију у иностранству, и са тим максимално проширеним видицима и билингвалношћу, често и местима дешавања њихових проза (Шпанија, Француска, Америка, Израел), увелико интернационализују савремену српску женску приповетку дајући јој веома значајне доприносе.

Готово да би се могло рећи да отклон од „вишка“ историје и идеологије на овом простору представља читава једна поетичка група, где се бег од стварности проналази кроз инспирацију тлом Балкана у дубокој прошлости, третирајући кроз доба римског (Мирјана Новаковић), византијског царства (Нина Рабреновић) и српског средњовековља (Мирјана Митровић), у тренутку кризне смене религија – паганске хришћанском, или смена на престолу – чиме се, сем религијских питања, промишљају и општа питања људске природе (љубав, издаја, правда и морал), а које су често, заправо, рефлекс на савремено доба. Започета још раније мало запаженом и усамљеном приповетком М. Мићић Димовске („Живот преподобне Јустине“) у наглашено житијном тону, такође повезана за проблем (и сумњу) у религиозне догме, ова грана српске приповетке приказује један свој изузетно плоносан крак.

Књижевне иконе и „претходнице“, као узор и главне јунакиње ових проза, стекле су се у изванредној и, чини се, мало примећеној причи Љ. Ђурђић о Исидори Секулић („Исидора, једна могућа прича“), док је права женска драма у историјском контексту приказана кроз лик кнегиње Љубице, дата у такође антологијској, и до сада прилично запостављеној прози Светлане Велмар – Јанковић („Змај-Јовина улица“). И два великана српске књижевности, Његош и Андрић, инспирисали су наше књижевнице (Његош чак два пута!), што је резултирало антологијским причама које видно богате ову антологију: прича о Његошу, Љубице Арсић („Онај други што чека у тамној ноћи“) дата је у свој раскоши венецијанске атмосфере, чулности и њеним звуцима, изванредно артикулишући подтекст забрањене љубави, односно, табуисане еротике (Његош и Амалија Ризнић), док, у такође сјајној причи о Андрићу („Писац у новембру“), Љиљана Ђурђић даје вивисекцију унутрашњости великог писца, притиснутог „страшном егзистенцијом“ постнобеловске славе.

Најважнија новина је да, суштински, основу женске приповедне прозе чини сада *дубоко урбани доживљај животиа савремене жене*, где готово и нема трага руралном, сем у спорадичним примерима (Р. Гиџић, Љ. Дугалић). И паланка је тек местимично оживљена кроз прве послератне деценије (Вида Огњеновић), и то са захватом у дубљу традиционалну прошлост „духа места“. Сем велеграда (Београда) и готово чулно опипљиво приказане

раскоши медитерана и нашег приморја (Љ. Ђурђић „Пут Фирула 20“, Љ. Арсић „Госпа од Шкрпјела“), као наставка плодноне линије између два светска рата, ХРОНОТОП прича наших књижевних савременица увелико проширен: то је гранични, метафизички простор Балкана, као вечито кризни простор егзистенције, на коме су се ломили сви религијски и идеолошки процеси али и нарочито турбулентан 20. века. Просторно-временски, она иде од лимеса Дунава у римско доба, и већих савремених урбаних целина (Нови Сад, Сремски Карловци, Сарајева), до ренесансне Венеције и Београда 18. века („Кућа“ М. Митровић), те споменуте „јадранске тематике“, али углавном то је савремени простор велеграда (Београда), са својом микротопонијом (Дорћол, Врачар, Земун, Ада), а код већине књижевница и без видљивих географских маркера, тј. са симболичком топографијом и универзалним конотацијама, која се могла догодити било где у свету (Г. Олујић, Ј. Ленголд).

Најзад, жена и женска судбина као спецификум ове прозе, родно детерминисане, у изнађеној самосвести и сопственом изразу, као својеврсној побуну пред традиционалним и, најчешће, мушко-женски односи у најужем смислу, у ширем, друштвеном контексту, показују значајне увиде у живот савременог човека и нашу цивилизацију.

Пре свега, овде су приказани различити аспекти женско-мушких односа и сви статуси жене: девојка („Плава кошуља“ А. Шомло), модерна жена, најчешће усамљена интелектуалка, али и самосталне жене са избором, жена-објекат у емотивно празним браковима – до софистициране, трансформативне побуне у сфери фантастике (Боба Благојевић, „Бубашваба“), или жена посвећеница мушком генију-уметнику, без сопствене личности, односно разведене (М. Мићић Димовска), удовице (М. Павловић), до сопства жене на измаку менталних и физичких снага, тј. старице (В. Огњеновић, „Стари сат“). Љубави са мушкарцима иду од чисте, младалачке успомене или опсесивне љубави (Ј. Ленглод), поетске симболике у ратном окружењу (Љ. Капор), страсти и љубави као такве, без везивања, до љубави пост-мортем (Г. Ђирјанић). Но, много чешћи су сукоби на мушко-женском плану: издаја, прељуба, раскиди и разводи, све до софистициране психичке тортуре над женом (Г. Олујић, „Трећи тањир“), отвореног насиља (М. Павловић „Белви“), до убиства из љубоморе (Ј. Ленголд, „So long, Marianne“). Штавише, чим жена,

без своје кривице, остане ван патријархалног статуса „остављена“, сваки искорак у „слободу“ претпоставља бруталну употребу жене. Чим она изађе из свог заштићеног друштвеног оквира и покуша да буде самостална и слободна (у средњим годинама, удовица, разведена), довољно је само једно започето путовање да поразним искуством схвати, да је у окружњу сведена искључиво на сексуални објекат (Ј. Ленголд „Каменолом“). И сви аспекти материнства су овде захваћени: од трагичног одвајања од детета због идеолошких и ратних императива (одлазак у партизане, Ј. Рибникар), до фантазмагоричног убиства сопственог сина (Б. Благојевић, „Пуж“). Најзад, распон различитих љубавних осећања у овим прозама, сем оних, према мушкарцу, иде од лезбјества (Ј. Рибникар) до инцеста (Љ. Арсић).

На психолошком плану, у различитим моделима савремене женске урбане прозе (Ј. Ленголд, Љ. Арсић) приказује се, заправо, сва обесмишљеност и духовна испражњеност савременог човека, где је суштински и дубински испуњен однос у двоје све мање могућ. Стога је, све чешће, протагониста ове прозе усамљена жена, интелектуалка (Љ. Дугалић, М. Павловић), као предмет самопосматрања, без снова, која се бави „убијањем“ времена у једном дану, или утапања самоће у наградна путовања, док тема све више постаје и женско старење. Поетички, то је микроскопска опсервација, где ништа није у свету непознато, а све је баш стога празно и мртво. Све су то приче које карактерише сличан модел: о животу савременог, духовно испражњеног урбаног човека (које се могу дешавати било где у свету), и где у потрази за смислом пред испразношћу сопственог живота, савремени интелектуалац (мушкарац или жена, свеједно), посежу за Другим, у потреби за људском блискошћу, али и страхом од везивања, у све сложенијим и компликованијим емотивним односима, да би се фокусирали на успомену, сећање, но све чешће и у запитаности на прагу старости (углавном усамљене жене) о неминовности смрти.

Под питањем и сумњом су све тековине хуманистичке цивилизације, а нарочито љубав (мушко-женски односи, дати најчешће кроз ћутање или неразумеваче „у двоје“); приказана је заправо болест брака као институције, али и пролазност веза, неутемељених и без дубине, односно неутемељеност савременог човека и жене, кроз рушење свих узвишених идеала љубавног осећаја. И женске и мушке личности су у потрази за нечим што не постоји

(„Дајте ми лаж“, каже се у једној прози Ј. Ленголд), тонући кроз антидепресиве у самозабрав. Жена писац, уметник (сликарка) и све стваралачке муке жена које стварају, предмет су успешних прича Ане Шомло („Касни снег“), као и усамљених интелектуалки, које након напорног рада, испуњавају време сврсисходним смислом, у латентној чежњи за љубавном срећом (Љ. Дугалић, М. Павловић), што све заокружују приче, са иронијско-критичким дискурсом, најчешће о тешкоћама да жена-писац објави свој рукопис (С. Динић Скочајић). Хумор и хуморни тон су у овој женској прози ретки, и најпре се могу назвати смехом из очаја (М. Павловић).

Најснажније резултате у целокупном овом избору, дале су, свакако, у овим прозама бинарне опозиције: љубав-смрт, као и религиозна запитаност у једном дубљем, егзистенцијалном смислу. Сем у ратним причама, где је присуство смрти масовно и насилно (Олујић, Рибникар, Димовска), смрт се тематизује и као модерно и непосредно искуство (В. Огњеновић, Г. Ђирјанић). Сенке смрти су у свему и над свим (М. Павловић), као и преиспитивање зла као универзалне људске категорије (Г. Олујић), што се све раскошно транспонује нарочито у прози М. Димовске, Ј. Ленголд и у једном посебном, фантазмагоричном виду у причама Бобе Благојевић. Ова проза у средиште поставља и питање религије, и то у кризној смени система, доводећи у сумњу и сам смисао вере као догме (М. Новаковић, Н. Рабреновић, М. Митровић, Димовска).

Чест лични исказ – ја форма, у мушком роду, тј. трансгресија рода, изразито су присутни у прози наших књижевница, где је велики број приповедака написан у првом лицу једнине мушког рода као мушко искуство, као што мушкарци у овој прози заузимају врло велики простор (од дечака као главних јунака у прози Г. Олујић, Ј. Рибникар, В. Огњеновић, све до главних јунака у причама код Љ. Арсић, А. Шомло и Ј. Ленголд).

Ракурс детињства и аутобиографски дискурс, из кога се приказује свет као животно искуство је веома присутан у савременој женској приповеци – дајући по правилу, најкрупније резултате: од прозе С. Велмар – Јанковић („Један дан у мојој дечјој соби“, као језгро њеног аутобиографског романа „Прозраци“), све до свирепе параболе о логору и иманентности зла у прози Г. Олујић („Игра“). Дечија перспектива је присутна и у лирској прози Виде

Огњеновић („Отровно млеко маслачка“), у прози Љиљане Ђурђић („Пут Фирула 20“), а ракурс девојчице прати и проза „Наруквица“ М. Мићић Димовске, све до својеврсног наличја и суровости једне новогодишње тинејџерске шале („Снег“, Јелене Ленголд). На исти начин, тинејџерски експерименти са животом у београдском „крему“ седамдесетих година прошлог века, тема су изузетне прозе Г. Ђирјанић „Фама“.

Битна карактеристичка женске приповетке су и различити дискурси – од лирског до сленга – са неоспорним владањем приповедним техникама, различитим стилско-језичким карактеристикама, што сведочи да је женска приповетка значајно освежила књижевну сцену, излазећи из субверзивног у опште(јавно) признање. Форма аутобиографског – ја, перспектива детињства, мистификација, приповедање у мушком роду, као и фантастика, дале су неке од најкрупнијих резултата, све до интертекстуалности и уметање литратуре у живот и обрнуто (В. Огњеновић, Г. Ђирјанић). Наглашено рушење канона, како књижевних, тако и националних стереотипа, са различитим дометима у тумачењу, нарочито трагичних деведесетих година 20. века, сигуран је путоказ да савремена женска приповетка од сада не сме бити заобиђена у национално-историјским књижевним прегледима.

И најзад, НАСЛОВ. Замишљена као наставак антологије ВРТ ТАЈНИ (женска приповетка до 1950), ова књига је, у једном срећном тренутку, добила свој наслов ВРТ НАДЕ, захваљујући синтагми из једног интервјуа Светлане Велмар – Јанковић, која је свој доживљај младости у периоду непосредно након Другог светског рата, назвала „добом наде“. То драгоценост искуство јединке, упркос свему (и то као припаднице прокажене буржоаске породице!), индикативно је, ма шта о томе данас мислили, као једно свеопште духовно буђење и проклијавање ничим спутане енергије, нарочито младих људи, а кроз то и идеја, стваралаштва, активности и заједништва на свим нивоима – иако у материјално веома сиромашним условима. Мада се данашње време може назвати свим именима, само не „добом наде“, кроз преписку са Жарком Рошуљом (на чему му се овом приликом најтоплије захваљујем), нешто преиначена, синтагма ВРТ НАДЕ, отворила ми се као наслов ове антологије у пуном сјају и значењу дајући, ипак, ону пресудну моћ књижевности, као последње духовне наде и вере у људску креацију, са жељом да и ове женске приповетке у

српској књижевности – од 1950. до данас – пробуде управо такво (заборављено) стање нашег духа, а које нам је тако егзистенцијално потребно.

Славица ГАРОЊА

Светлана Велмар – Јанковић

СВЕТЛАНА ВЕЛМАР– ЈАНКОВИЋ (Београд, 1933 – 2014). Завршила француски језик и књижевност. Радила као уредница у Просвети. Након романа *Ожиљак* (1956) прави већу паузу, а потом објављује дела награђена бројним књижевним наградама. Збирке приповедака: *Дорћол* (1981), *Врачар* (1994), *Гласови: сабране приповетке* (2002). Романи: *Лагум* (1990), *Бездно* (1995, НИН-ова награда), *Нигдина* (2000), *Востаније* (2004), *Прозраци* (2003), студија о Београду *Капија Балкана* (2011). Писала и есејистику (*Савременици*, 1968, *Уклетници*, 1993, *Сродници*, 2013). Постхумно: *Прозраци 2* (2015), *Врачар – Молерова – Коларчева* (2016), *Записи са Дунавског песка* (2016 – у приређивању Жарка Рошуља). Члан САНУ, као тек трећа жена академик (2009).

ПАРЧЕ

У а сам интелигентно парче леда.

Ово би звучало уображено када бих рекао људима. Али они ништа не знају. Не знају ни да сам лед, ни да сам интелигентан. Не знају да сам постао од воде која је много прошла. Много знала. Не знају да се то стање заледило у мени, па сам сада залеђено парченце знања. Ја знам да ћу ускоро престати да будем ја. Али то ме не узнемирава много: оно што знам ипак неће пропасти. Преобратиће се у неки други облик. Вода свуда продире. И кад је залеђена и кад је незалеђена. Ја, лично мрзим ове врућине зато што се сувише знојим. То убрзава мој нестанак. Али пошто сам сазнао да је то моја дужност – да постепено нестајем хладећи друге – остало нема нарочитог значаја. Важно је имати циљ. Мој је да се топим.

У овом тренутку, са мном поступају веома пажљиво. У руке ме узима жена која је некад била веома лепа. Предаје ме, исто тако пажљиво, девојци која ме гледа презриво и брзо односи. Изразом лица ми каже: „То је све због тебе“ иако уопште не схватам о чему је реч. Жена која је некада била лепа каже девојци да пази да ме не испусти. Каже да је то сав лед који су могли да добију, уз пројекцију. Каже да без мене не зна шта би радила. О томе је, значи, реч. Важан сам им. Девојчино лице постаје још презривије. Носи ме кроз кућу која мора да је веома стара. Очигледно сам дошао код породице која је некад била имућна. Кад је било то некад? Старе, достојанствене, удобне фотеље исцепане су па брижљиво прекривене да се поцепотине не би виделе. Али се оне ипак виде. Односно, ја их видим. Схватам да се потамнели паркет још буни кад на њега недозвољено капне делић мог зноја. Тај паркет није припремљен да трпи воду, поготово отопљену. Иако се види да су га већ рибали, у немогућности да жицом и стаклом ваде „флеке“. Добрих масти за паркет одавно нема, ни правог воска који очуваном паркету даје онај отмени, пригушени сјај. За таквим сјајем жуди овај паркет. Јадник. Толико је старији од мене, и трајнији, а није разумео оно што сам ја одмах разумео. Дошло је ново време. А можда сам ја то разумео баш зато што сам толико млађи? Што нисам ни мало трајан? Хеј, морам да припазим: моја водена мудрост ми каже да постајем уображен, а то не ваља. Лед не сме да је уображен.

Морам да опростим паркету то што не жели да схвати промену, што је такав такав је и што ће нестати као такав. То је, изгледа, уопште, одлика ове куће – осећа се то у мирису, у врсти прашине, у понашању људи.

Не могу више да посматрам. Однела ме је из собе и ставила ту, где ми је и место, у орман за лед. Мало ћу се одморити.

Трзам се – приближавају се нечији кораци. Девојка, она. У руци јој чекић за лед. Устремљује се на мене. Удара ме бесомучно. Ломи. Многа је беса и много презира на њеном лицу. Штета, лепа је. И врло млада. Инстинктивно осећам да се она због нечег буну, да на нешто не жели да пристане. Јесте, и парчад леда има инстинкт. Нема ту ничег чудног. Не могу да оправдам ту њену љутину која јој криви лице. Баш је груба према мени. Сувише. Распао сам се од њених удараца. Тако измрцварен, скупљам се у једној стакленој чинији. И та чинија је веома достојанствена и лепа. Очувана. Сигурно је годинама стајала, са истом тако достојанственом родбином, у неком старинском орману, од дрвене резбарије и стакла. Желим да јој се обратим, али чинија то одбија, и она с презиром. Изгледа да ме сматра за улезу. Жао ми је, али мора и да ме поднесе и да ме чува. У ствари, у мојој је служби.

Ево ме на столу. У мом првом суседству је сребрни нож. Стар и уморан. Вероватно зато што је остао усамљен. Остали ножеви, стављени поред тањира, сви су различити. Један је сасвим модерног облика. Значи, нема више велике сребрне фамилије, многобројног сребрног есцајга који се постављао у свечаним приликама и којем припада и овај старац. Тај есцајг је или одузет, или продат. Сад само овај, неким чудом преостали члан носи, на својој тешкој глави, угравиран монограм. Сечиво му је широко и тупо, мало потамнело.

Врућина. Зашто су ме тако рано изнели на сто за који још ни су сели?

На подераном отоману седи девојка и чупка вуну нервозном руком. Затим се диже и затвара прозоре. Узалуд – од ове врућине нема спаса чак ни у овој старој, хладовитој кући. И сијалице греју. Сијалице што провирују иза свиленог, накривљеног „abat-jour“-а.

Знојим се и чекам.

Породица се не појављује.

Жена која је некад била лепа осмехује се осмехом који то потврђује. Први пут је видим да се осмехује. Каже господину који иде за њом како му је, ето, набавила лед, успела је, иако приватни

продавци данас уопште нису имали леда. Сви одлазе у државне радње, врућина је паклена. Али они имају лед, бар за ручак. Парче – али ипак.

Смејем се. Сва је срећа што нико не претпоставља да и лед може да се смеје. Људи су баш смешни. Господин ме подсећа на тип businessman-а који је имао много успеха и много новца у времену између два рата, овде, на Балкану. Немојте се чудити што сам казао подсећа: свако парче леда чува, у себи, памћење свих вода. Висок али мршав, строгог лица, са брзим искиданим покретима и белом марамицом у џепу, господин седа за сто. Елегантно одело, енглески штоф – све предратно. Затим седају жена која је некада била лепа, девојка и две девојчице које личе на њега. Господин каже да је ужасно топло. Каже да то више не може да издржи. Не, неће много да једе. Због те врућине. Жена се осмехује. Лепо. Љубазно. И сипа му пун тањир. Он то не примећује. Једе брзо. Гута крупне, недовољно сажвакане залогаје. Тако је јео целог живота. Гутао, алаво. Све. Између залогаја пије вино у којем се налази један делић мене. Штета за тај делић: да је отишао у утробу било кога другог живот бића, више би користио. У овој – неће бити од користи.

Господин ће, разуме се, све појести, попити и сварити, али ништа неће хтети да преузме од мог делића. Ни памћење. Ни разумевање. Ни сазнање.

Још једе. Иако неће много. Говори између залогаја. И то стиже. Врло је рђаво спавао ноћас, каже. Он горе од свих подноси ову врућину, да. Иначе... Да ли жена која је некад била лепа, а која је његова жена, зна да је он чуо, и синоћ и јутрос, важне новости? Врло важне. После онога што се десило пре два дана, на тајној конференцији у Лондону, апсолутно ништа не може да остане исто. Да ли жена која је некад била лепа то схвата? Запад ово дивљање овде никако више не може дозволити, јер...

Његове речи прелазе у сасвим тих шапат. Чудим се да такав човек уопште може да шапуће. Жена, која је била ставила прст на уста у знак опомене, о томе се не сме гласно говорити, слуша га с пажњом која прикрива умор и досаду. Схватам да она целу ову причу не слуша први пут. Схватам да је кроз цели живот с њим слушала само о ноћима у којима он није добро спавао, о јелима које је појео иако није требало, о успесима које је само он могао да постигне, о пословима за које је само он способан, о новостима које само он

разуме. Она се осмехује, и труди се да га чује, јер му је ипак жена. Одједном схватам колико је, некад, морала бити лепа у овим истим собама које су онда блистале. Лепа, млада, интелигентна и богата. Морала је бити и богата, јер се он иначе не би њом оженио. Морала је бити и веома интелигентна, проницљива – све те њене особине, у траговима још титрају у овом њеном осмеху по дужности. Тај осмех говори да је она свесна свега што је била а што сад више није и што више никад неће бити, као и онога што је желела да буде. Свесна је празнине свог живљења, збијене и у томе осмеху и у погледу који баца на своју децу, забављену јелом. И оне журе да што пре све поједу, те две девојчице, као да се плаше да ће им неко појести оно што је њихово. Ко? Отац? Не, не, за оца ће увек бити. Мајка? Она не једе. Смешка се. Осмехује. Девојка? Ни она не једе, уопште. Гледа у њих четворо.

Господин јој се обраћа. Девојка одједном постаје љубазна једном љубазношћу која је лажна и која као карневалска маска стоји на њеном лицу. Да, оче. Не, оче. Осећам да би тог свог драгог „оца“ најрадије послала до ђавола. Али то не би било лепо. Не за једну младу, добро васпитану девојку коју је он одгојио. Толико се бринуо о њој. Сад сазнајем, својом леденом интуицијом – још је боља кад је залеђена – да је девојка кћер ове жене која је некад била лепа, из првог брака. Господин је, у она добра времена, од својих милиона одвојио нешто новца и школовао је у најбољим школама. Због тога она сада не може да га пошаље до ђавола. У најбољим школама су је научили вредностима моралних осећања и обзира. Захвалност долази међу те вредности. А девојка је данас хтела да целог дана буде изван ове куће, на излету. Није јој било дозвољено, пошто је данас недеља. А недељом је недељни ручак и, око стола, морају да буду сви чланови породице. Осим тога, и недељни ручак се дуже спрема. Морала је да помогне мајци. У овој кући више нема послуге. Некад је, недељом као и другим данима, момак служио ручак око стола. Некад је, недељом, као и другим данима, куварица спремала недељни ручак и тај ручак је био много разноврснији него данашњи. Али све је то било некад а то некад је било давно, кад је девојка била девојчица какве су, сада, њене две полусестре. Тада је, недељом, служен и шампањац, заглављен у леду. Сада шампањца такође нема – али је господину добро и ово вино „Траминац“, и због тога су она и мајка трчале целог јутра да набаве парче леда. Мене. Вино се купује од девојчине плате – јер је њој, јединој,

дозвољено да ради. Од те плате се купује не једна, не ни десет флаша вина, одмах бар двадесет, да се не мисли више о томе. Господин је тако навикао. И тако, мало по мало, истопе се девојчине плате. Као лед у вину. Тако су нестале скупоцене вазе, сребрни есцајг, стилски салон. Резбарени ормани и готово све што је испуњавало те ормане. Остао је само намештај са којег већ отпада политир. И исцепане фотеље прекривене старим прекривачима. И заборављене стаклене пепељаре, кухињске.

– Срећни смо што имамо шта да продајемо – говорила је жена која је некад била лепа. – Другима је све одузето.

Девојка се чудила тој врсти среће.

И ја се чудим, али то није важно. Сад сам већ само полуотопљено парче леда. Али не и полуинтелигентно.

– Хм... Много сам јео. Много сам јео.

Утврђујем да га ова тврдња не спречава да пита чега има још. Расположен је за крем од поморанце, онакав какав је некад пратила њихова куварица Катица.

Жена која је некад била лепа одмахује главом, али без носталгије. Не, има само гурабија. Од полубелог брашна.

Господин није претерано задовољан али ће ипак пробати, уз вино, и мало од тих гурабија.

Жена која је некад била лепа упозорава, погледом, господина да деца још једу. То, како једу, одмах сам приметιο. Незасито. То није лепо кад су у питању девојчице. Већ су сувише крупне. Ево, најзад су готове. Господин их посматра, задовољно, и чека да се донесу гурабије. Девојка устаје, и она са љубазним осмехом на лицу, али одсутно гледа испред себе. Девојчице ћуте, засићене. Одједном влада мук. Девојка скупља тањире који у њеним рукама не звецкају. Као да знају да се жена која је некад била лепа плаши мужа, и да би требало да звецкају. Али тањире то не желе, из ината. Жена одавно осећа мук који влада у овој кући, али то себи неће да призна. Као ни што фотеље никад неће признати, још достојанствене, да су скроз исцепане. Као што паркет никад неће признати постојање мог зноја на својим леђима. Као што ни нож никад неће признати да му је постало тешко то што је од племенитог сребра и усамљен. Као што лампа никад неће пристати да промени свој свилени, нахерени абажур. Они то, једноставно, не могу, иако нимало не верују у причу која се понавља већ недељама, месецима и годинама – да ће се прилике изменити, јер, ево, Запад....

Кад би жена која је некад била лепа прихватила своју пустош а фотеље прихватиле да су остариле; кад би нож пристао да се навикне на своју усамљеност а паркет на своју потамнелост, кад би господин приметιο да су господа, овде и сада, нешто што је презрено, одбачено – сви они не би били они.

Мило ми је што сам баш овде дошао. И што сам још млад, иако се брзо топим. Мило ми је што ме одувек привлаче старе књиге на које мирише ова кућа, уљана платна, ормани који су запамтили сјај скупоцених материја. Дечаци воле старе, тајанствене предмете, чак и дечаци од леда. Ледени дечаци, какав сам и ја. Био. Привлачи ме оно што је било. Слути да се испод прекривача на поцепаним фотељама скривају отпаци бола, а да се, по паркету, вуку и некадашње наде и заборављени смех. И скамењени мук. И нечији плач пред зору. Све то што је протекло, а ипак било. Постојало. И смешан, узалудни понос ове куће и ових укућана који им даје снаге да живе. Све до своје смрти.

Уморио сам се. Нагло остарио. У зноју сам и сасвим мали део себе самог. Тако је то кад се брзо остари, знам. Па и нисам тако брзо. Све видим кроз неку маглу. Девојка још гледа у празнину испред себе. Девојчице још једу. Жена која је некад била лепа још се осмехује и гледа у празнину иза себе. И труди се, у исти мах, да изгледа као да га пажљиво слуша. А он, господин, прича и пијуцка вино, уз гурабије. Прича и звецка ножем по танкој, кристалној чаши за бело вино. Тај сервис кристалних чаша још нису продали. Нож, који звецка, носи угравирани монограм на сребрној, великој глави. Девојка би хтела да каже оцу да није пристојно звецкати ножем по чаши, али ћути. Мени је помало смешно што нико од њих и не слути да их посматрам, да их већ добро познајем. Ја, који сам био парче леда. Делове мене господин ставља у то жуто вино. На етикети залепљеној на флашу неумешно су нацртана два крупна грозда, али та врста неумешности не смета господину. Кад би господин и био способан за слутњу – ипак би је одмах одбацио, чим би је осетио, као бесмислицу. Он је одлучан човек. Ако би жена која је некад била лепа нешто наслутила, одмах би све комадиће, сву парчад леда, преосталу у чинији или у чашама са вином, побацала на бетон у дворишту, да се отопе и испаре. Не би дозволила да је неко посматра и загледа у њену пустош. Ако би девојка нешто наслутила, вероватно би, у исти мах, била и радосна и повређена. Радосна – што није више усамљена

у посматрању. Повређена – што неко и њу посматра. Неко стран. Неко са стране. Неко залеђен.

Смејем се последњим смехом. Ја, који сам био интелигентно парче леда. И који сам гледао. И видео. И сазнао. И који се смејем. Све то нису знали кад су ме пажљиво узели. Пажљиво унели. И непажљиво разбили. Мене – интелигентно парче.

ТАПЕТЕ

Ако су старе, потамнеле, помало излизане тапете чије се испреплетане линије, већ годинама, сваког јутра полако спуштају ка њеном кревету. Сваког их јутра она гледа, а не зна да их гледа: мисли о нечем другом. О синоћ, о јуче, о данас које долази овим јутром, о себи, о свему само не о тим шареним тапетама које хрле ка њој. Не примећује их и кад би је неко питао какве су боје те змијасте, лепе линије, не би знала да каже. Не стога што су потамнеле. Не ни стога што су им наслагане године однеле живост. Не примећује их стога што су увек ту, сваког јутра исте а одане: зато не мисли о њима.

Али сад, овога почетка једнога данас, и то сунчаног фебруарског дана, чим је отворила очи осмехнула се тапетама. Осмехнула се и видела да су мирне и немирне линије тапета разнобојне, да су мирне и жућкасте а немирне мрке, и помислила је да би то требало да буде обратно. Онда се, осмехујући, загледала у широку белу пругу која је, као страховита рана, реметила ток линија на зиду, као разјапљена рана пресекала жућкасте артерије и мрке вене у том жилавом, папирном крвотоку.

Како је, помислила је, то чудно, што сам свакога дана, у свако јутро, гледала навише, у ту белу пругу, а нисам је запажала. Нисам се сећала како је настала. Чег се то нисам сећала, хтела да сетим? Оног војничког кревета на два спрата углављеног ту, између ова два зида моје собе, да, углављена у дане једне страшне зиме, беле, четрдесет и пете зиме у овом веку. Тај гвоздени, маслинастозелени кревет урезао је у достојанствене, жућкастомрке тапете, горњим лежајем горњега кревета – били су то војнички кревети на спрат – ту белу, дугу, рушилачку пругу.

Ту, на том горњем лежају, са руком која је обично висила као да је желела да досегне аутоматску пушку прислоњену, испод, уза зид, иако је та пушка увек била на истом месту, иако већ недељама нико није, напољу, на улици, пуцао – рука се спуштала ка пушци, тражила је, желела – лежао је човек кога је мрзела. Знала је да га мрзи, распознавала је у себи тај црни пламичак који никада раније није осетила. Мрзела га је, иако је био леп, а она је волела, чак и тада, када је имала само десет година, оне који су лепи.